

ДИРЕКТИВА ЕУ О АУТОРСКОМ ПРАВУ И СРОДНИМ ПРАВИМА НА ЈЕДИНСТВЕНОМ ДИГИТАЛНОМ ТРЖИШТУ¹

Апстракт

Развојем савремених дигиталних технологија значајно се променио начин стварања, дистрибуције и коришћења различитих ауторских дела и другог заштићеног садржаја. Појавили су се нови начини употребе, појачала се прекогранична употреба, а потрошачима су се отвориле нове могућности приступања таквим садржајима заштићеним ауторским правом.

Дигиталне технологије довеле су до настанка нових пословних модела и јачања улоге Интернета, као и његових платформи, као главних дистрибутера тржишта садржаја заштићеног ауторским правом. У овом новом оквиру долази до нових околности и проблема у ауторскоправним односима. Најпре, долази до неоправданог поремећаја равнотеже интереса релевантних субјеката ауторскоправног односа, али и до повећаних могућности за злоупотребе и неовлашћене употребе заштићеног садржаја. Да би се наведени проблеми колико-толико решили, на нивоу ЕУ донета је 2019. године Директива о ауторском праву и сродним правима на јединственом дигиталном тржишту.

У раду је дат приказ најважнијих сегмената Директиве, са анализом њених позитивних страна и бенефита које она доноси, али и одређеним критикама и потенцијалним опасностима до којих може довести њена примена у пракси. Време пред нама ће показати који су доминантнији ефекти имплементације ове Директиве.

Кључне речи: Интернет, платформа, Директива, аутор, извођач, накнада.

1. Увод - разлози и циљеви доношења директиве

Европска Комисија је још 2015. године издала Саопштење „У сусрет модерном европском оквиру за ауторска права“, која је претходила Директиви

¹Чланак је резултат рада на интерном пројекту „Услађивање права Србије са правом Европске Уније“, који финансира Правни факултет Универзитета у Нишу.

о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту. У наведеном Саопштењу описане су циљане мере и дугорочна визија за модернизацију правила о ауторском праву.

На нивоу ЕУ, усвојена је 2019. године Директива о ауторском праву и сродним правима на јединственом дигиталном тржишту.² Основни циљ реформе европског законодавства у области ауторских права (кроз наведену Директиву), јесте да се ова права прилагоде дигиталном пословном моделу, као и да се обезбеди правичнија расподела накнаде између учесника у ауторскоправном односу.

Основни циљ овог Споразума био је да оснажи правни положај носиоца ауторских и сродних права (композитора, извођача, сценариста, као и издавача вести), прилико закључивања уговора о коришћењу њихових творевина на интернет платформама.³

Савременим развојем дигиталних технологија, значајно се променио начин стварања, дистрибуције и коришћења различитих дела и других заштићених садржаја. Појавили су се нови начини употребе, појачала се прекогранична употреба, а потрошачима су се отвориле нове могућности приступања таквим садржајима. Истовремено, истакнута је важност јачања прекограничног приступа услугама пружања садржаја заштићеног ауторским правом, уз истовремено олакшавање нових начина употребе у подручјима образовања и истраживања.

Нове технологија требало би да олакшају прекогранични приступ делима и другим садржајима, но још увек постоје препреке, посебно за случајеве када је стицање права сложено, односно степенасто. То представља проблем институцијама културне баштине које желе осигурати интернетски (прекогранични) приступ, недоступним делима садржанима у њиховим каталозима, као и препреку европским грађанима који тој баштини не могу приступити. Овом Директивом наведени проблем настоји се решити увођењем посебних механизма за олакшавање давања лиценци институцијама културне баштине за ширење недоступних дела. Споменута ограничена доступност последица је сложеног поступка стицања права, што се, такође, настоји решити предвиђеним мерама које су усмерене на

² Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC

³ Известилац предлога Директиве био је Axel Voss, немачки заступник који припада Европској пучкој странци. Он је прошао голготу током кампање за доношење Директиве. Након што је у своме науму успео, изјавио је: „Овај споразум важан је корак ка исправљању ситуације која је омогућила неколицини фирми да зараде огромне суме новца, а да при томе не плаћају хиљаде креативаца и новинара од чијег рада зависе.”

олакшавање поступка лиценцирања као и стицања права.

Дигиталне технологије довеле су до настанка нових пословних модела и јачања улоге Интернета као главног тржишта за дистрибуцију садржаја заштићеног ауторским правом и за приступ том садржају. У овом новом оквиру носиоци права суочавају се с потешкоћама када желе лиценцирати своја права и добити накнаду за интернетску дистрибуцију својих дела. Тиме би се могао угрозити развој европске креативности и производње креативног садржаја. Стога је нужно зајамчити ауторима и носиоцима права да добију део вредности која настаје употребом њихових дела, за шта су, до сада, били увелико закинути.⁴

Када је реч о оствареним приходима употребом одређених дела или интерпретација, велики проблем представља и ограничена транспарентност тих прихода, што наравно утиче на накнаде аутора и извођача. Ова Директива настоји решити и тај проблем, мерама за побољшање транспарентности и остваривања уравнотеженијег односа између аутора и извођача и оних на које они преносе своја права. Конкретно, то се чини кроз увођење права да издавачке куће, медији, новинске агенције, уметници... добију одговарајуће надокнаде за садржаје који стварају, а који Интернет гиганти сада бесплатно користе и зарађују на њима. Дакле, Европа, практично жели да обавезе Интернет гиганте (као што су *Google, Microsoft, Amazon, Apple* и др.), да део својих прихода које остварују преко својих платформи, односно, друштвених мрежа (таквих као *Facebook, YouTube, Instagram, Twiter*) деле са издавачима, али и да сајтови сносе одговорност да садржај који постављају не крши нечија ауторска права, што је други, не мање значајан циљ Директиве. Дакле, велике Интернет платформе убудуће морају да плаћају одређену накнаду, креативном сектору или, у супротном, да уклоне ауторским правом заштићене садржаје, са својих канала. Без овакве одредбе Директиве, ствараоци би били лишени гаранције за добијање фер надокнаде и тај сектор би био предмет велике правне несигурности у будућој пракси. Такође, пре објављивања неког садржаја на друштвеним мрежама морају се проверити ауторска права, јер, уколико постоји „постављање“ („upload“) на мрежу којим се врши повреда нечијих права то мора бити спречено. Ове одредбе су предмет одређених критика и неслагања, о чему ће касније бити више речи.

Треба нагласити да се овом Директивом не уведе нова права, него се само обезбеђује боље и ефикасније остваривање постојећих права, будући да је досад у том подручју постојао велики број слабости, нејасноћа, па и праз-

⁴ Нпр. издавачи информативних публикација суочавају се с потешкоћама у погледу лиценцирања својих публикација на Интернету, а самим тиме и добијања свог правичног удела у вредности.

нина у спровођењу прописа. Спровођење ове Директиве није усмерено на просечног корисника. Овим се жели подстакнути више склапања уговора (о лиценцирању), којима ће се ствараоцима садржаја и медијским кућама, који су претходно назначили да су власници одређеног садржаја, јамчити праведна накнада за њихове творевине. Последице ове Директиве имаће позитиван учинак првенствено на ствараоце садржаја, затим на платформе које тај садржај преносе (у противном би биле директно правно одговорне за садржаје која преносе, а за која није плаћена накнада за лиценцу), а свакако и на крајње кориснике, јер ће конзумирати садржаје знајући да су аутори за њих добили „свој део колача”.

Изузеци и ограничења ауторских и сродних права усклађени су на нивоу ЕУ-а, и њима се настоје остварити циљеви јавне политике, као што су истраживање и образовање. Но, с обзиром на свакодневну појаву нових начина употребе, постављало се питање, јесу ли ти изузеци и даље прилагођени одржању равнотеже између права и интереса аутора (и осталих носиоца права) и корисника. Проблем је представљала и чињеница да се наведени изузеци примењују на националном нивоу, а правна сигурност у случају прекограничне употребе није била зајамчена. У том контексту, Комисија је, при конципирању Директиве, утврдила три подручја деловања: дигиталне и прекограничне употребе у области образовања; рударење текста и података у области научног истраживања и очување културне баштине.

2. Садржај директиве

Директива (ЕУ 2019/790) обухвата низ тема које су садржајно подељене у укупно три целине/главе:

- 1) мере за прилагођавање изузетака и ограничења дигиталном и прекограничном окружењу;
- 2) мере за побољшање пракси лиценцирања и осигуравање ширег приступа садржају и
- 3) мере за стварање функционалног тржишта за промет ауторских права.

2.1. Мере за прилагођавање изузетака и ограничења дигиталном и прекограничном окружењу

Ове мере Директиве (ЕУ) 2019/790 имплементирани су кроз правила за прилагођавање и модернизацију одређених изузетака и ограничења ауторског права и сродних права дигиталним и прекограничним коришћењима, а која се односе на коришћење материјала заштићеног ауторским правом

у области образовања, истраживања и очувања културне баштине, а све у циљу омогућавања онлајн прекограничног коришћења таквих садржаја.

Прописане мере имају за циљ доприношење бољем функционисању унутрашњег тржишта, па у том смислу Директива предлаже да се уз постојеће уведу нови обавезни изузеци или ограничења ауторског, односно, сродних права и то:

- за коришћење технологија рударења текста и података⁵ за потребе научног истраживања у ауторским делима или другим предметима заштите којима истраживачке организације и институције културне баштине имају законит приступ;

- за дигитално коришћење ауторских дела и других предмета заштите у дигиталној и прекограничној настави искључиво у сврху давања примера у настави у мери која је оправдана некомерцијалном сврхом која се жели остварити и то под следећим условима:

а) да се такво коришћење одвија у оквиру надлежности образовне установе, у њеним просторијама или у другим објектима, или путем сигурног електронског окружења коме могу приступити само ученици или студенти и наставно особље те образовне установе и

б) да је такво коришћење пропраћено навођењем извора, укључујући имена аутора, осим ако се то покаже немогућим за умножавање дела или других предмета заштите који су трајни део збирке институција културне баштине, и то у било којем формату или на било којем медију у сврху њиховог очувања, и то само у мери која је нужна за њихово очување.

2.2. Мере за побољшање пракси лиценцирања и обезбеђивања ширег приступа садржају

Мере предвиђене у глави III Директиве (ЕУ) 2019/790 обухватају правила за коришћење, односно, репродуковање, дистрибуцију, саопштавање јавности или стављање на располагање јавности дела или других предмета заштите недоступних на тржишту који су трајни део збирке институције културне баштине, самим институцијама културне баштине, и то на основу неискључивих лиценци склопљених између организација за колективно остваривање права и самих институција.

Таксативно су побројани услови које организација за колективно оства-

⁵ „Рударење текста и података” означава сваку атоматизирану аналитичку технику чији је циљ анализа текста и података у дигиталном облику ради стварања информација, које укључују, али се не ограничавају на узорке, трендове и корелације.

ривање мора да испуњава да би функционисала у овом сегменту :

- репрезентативност;
- гаранције једнаког поступања са свим носиоцима права и једнаких услова лиценцирања;
- опцију искључивања својих дела из механизма лиценцирања за носиоце и
- ефикасне мере информисања.

Наведене мере имају за циљ омогућавање грађанима више прекограничног и дигиталног приступа заштићеном садржају.

У вези са наведеним, Директива предвиђа успостављање јединственог јавнодоступног интернетског портала за подручје читаве Европске Уније, који спроводи Биро Европске Уније за интелектуалну својину, који би требало да осигура примену мера информисања о тренутном и будућем коришћењу дела и других садржаја недоступних на тржишту институцијама културне баштине, као о аранжманима успостављеним с могућношћу како би сви носиоци права могли искључити примену лиценци или изузетака или ограничења на своја дела или друге предмете заштите.

Следеће поглавље односи се на приступ аудио-визуелним делима на платформама за тзв. видео на захтев и доступност ових дела. У овом поглављу предвиђена је обавеза држава чланица да именују овлашћене посреднике, односно, непристрасна тела како би пружили помоћ заинтересованим странама у постизању споразума који се тичу ових дела. Надаље, Директива стоји на становишту да би платформе видеа на захтев (video on demand) могле имати одлучујућу улогу у ширењу аудио-визуалних дела у Европској Унији, па у том смислу прописује мере које би требало придонети повећању доступности таквих аудио-визуалних дела на споменутим платформама. С тим у вези, захтева се од држава чланица успостављање механизма за преговарање помоћу којег би заинтересоване стране склопиле споразум о лиценцирању, ослањајући се на помоћ већ постојећег или за ту сврху новооснованог непристраног тела или једног или више посредника, а све у циљу олакшавања лиценцирања права на аудио-визуална дела. У овом делу предвиђена је обавеза држава чланица да именују овлашћене посреднике, односно, непристрасна тела како би пружили помоћ заинтересованим странама у постизању споразума који се тичу ових дела, односно, садржаја.

Најзад, Директива у оквиру ове групе мера, предвиђа и правила која имају за циљ олакшано коришћење садржаја у јавном домену (као што су нпр. ко-

пије уметничких дела). У том смислу, прописано је да материјали настали репродукцијом дела визуалне уметности не подлежу заштити ауторског или сродних права ако је време заштите таквих дела протекло, осим у случају да такве репродукције испуњавају услов оригиналности, па у том смислу представљају интелектуалну творевину аутора и самостална ауторска дела. На тај начин, оптицај верних репродукција уметничких дела у јавном домену придонosi приступу и промоцији културе, као и приступу културној баштини. Као изузетак наведена је једино ситуација у којој садржај који настаје као последица репродукције сам по себи представља оригинал, односно, ауторову интелектуалну творевину.

2.3. Мере за стварање функционалног тржишта за промет субјективних ауторских права

2.3.1. Права на публикације

У оквиру ових мера регулисана је заштита информативних публикација у погледу интернетских коришћења. Мере предвиђене у глави IV Директиве имају за циљ успостављање правичнијег стања на тржишта ауторских права, које би омогућиле његово боље функционисање. Њихов циљ је успостављање правила о правима у погледу публикација које се односе на издаваче штампаних публикација у вези с коришћењем њиховог садржаја пружаоцима интернет услуга, смештања и давања приступа садржајима које су учили корисници. Ово би требало да има за резултат јачање положаја носиоца права приликом преговарања, посебно у погледу накнаде за коришћење заштићеног садржаја на онлајн платформама, као и повећању транспарентности у пословним односима аутора и извођача и накнадама аутора и извођача, као и о механизму за опозив права (овлашћења) која су пренели аутори и извођачи на искључивој основи. Ове мере се колоквијално називају „порез на линкове“ („link tax”)⁶ и оне практично уводе једно ново сродно ауторско право.

Решења која је Директива предвидела у оквиру предметних мера изазвала су бројне реакције релевантних субјеката. Првенствено пружаоца услуга дељења садржаја путем интернета,⁷ чија је претежна сврха смештање ве-

⁶ Линкови или хиперлинкови (енгл. *links, hyperlinks*) омогућавају корисницима повезивање и прелазак са стране на страну, као и повезивање фајлова, имејлова и тд. Коришћење линкова на Интернету знатно олакшава приступ жељеном садржају, јер, без њих би корисник морао сваки пут ручно да укуцава жељену адресу да би приступио сајту који намерава да посети. Више о овоме у: Спасић, В: Неке контроверзе у вези са чл. 11. и 13. предлога Директиве о ауторским правима на дигиталном тржишту, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 2019, Књ. 6, стр. 109-128.

⁷ Њих Директива (ЕУ) 2019/790, у члану 2. ст. 6. дефинише као пружаоце услуге

лике количине заштићеног садржаја који су читали његови корисници и давање приступа јавности таквом садржају, које организује и промовише у циљу остваривања добити. Притом, непрофитне интернетске енциклопедије, непрофитни образовни и научни репозиторијуми, платформе за развој и дељење отвореног кода, пружаоци електронских комуникацијских услуга⁸ затим, интернетска места трговања, и услуге у облаку (Cloud computing) између предузећа и услуге у облаку које корисницима омогућавају читавање садржаја за личне потребе, од тога су изузети.

Осим пружаоца услуга дељења садржаја путем Интернета, мере из ове главе Директиве односе се на издаваче информативних публикација (који обухватају издаваче вести и новинске агенције када објављују информативне публикације), али и саме ауторе и друге носиоце права.⁹

Право издавача временски је ограничено, па се на њега издавач не може позивати по истеку периода од двадесет године од објаве публикације. Поред овог ограничења, право издавача ограничено је и правом аутора публикације, који има право на удео у приходима које издавач на темељу овог права оствари, као и правом других корисника овлашћених од стране самог аутора, у случају када издавач нема искључиву лиценцу на публикацији.

С друге стране, од заштите зајамчене овом Директивом, искључене су периодичне публикације које се објављују у научне или академске сврхе, али и интернет странице као што су блогови, које пружају информације у склопу активности која се не спроводи на иницијативу, у оквиру уредничке одговорности и под контролом пружаоца услуга, као што је издавач новина.

Као што је већ споменуто, предметне мере првенствено се односе на велике интернет платформе и сервисе за прикупљање вести или услуге праћења медија, (као што је, нпр. Google-ов сервис Google News), а којима се овом Директивом намеће обавеза исплате одговарајуће накнаде носиоцима ауторских и сродних права, чија се дела искоришћавају у комерцијалне сврхе. Наиме, такве платформе и сервиси функционишу на пословном моделу прикупљања и поновног коришћења информативних публикација, што им омогућава остваривање знатних прихода.

информацијског друштва.

⁸ Онако како су дефинисани Директивом (ЕУ) 2018/1972 Европског парламента и Већа од 11. децембра 2018. године о Европском закону о електронским комуникацијама

⁹ За боље разумевање контекста издаваштва информативних публикација, треба истаћи да се информативне публикације односе, нпр. на дневне новине, недељне или месечне часописе посвећене општим или посебним темама, укључујући часописе који се плаћају претплатом и информативне интернетске странице. Оне садрже углавном писана дела, али и друге врсте дела и других предмета заштите, посебно фотографије и видео-записе.

Да би се обезбедила одрживост издавачке индустрије, квалитет новинарства и подстицао приступ грађана поузданим информацијама, Директива тежи пружању усклађене правне заштите информативних публикација у погледу интернетских коришћења пружаоцима услуга информацијског друштва, при чему се не утиче на постојећа правила о ауторском праву из права Европске уније која су применљива на приватна или некомерцијална коришћења информативних публикација појединачних корисника, као и коришћење линкова, односно, хиперлинкова, коришћење појединачних речи или врло кратких исечака из информативних публикација.

Критичари упозоравају на могућност да управо таблоиди злоупотребљавају ово право и да одреде накнаду за коришћење својих публикација у минималном износу или чак потпуно гратис, што ће довести до још већих поремећаја у информисању.

Друга опасност произилази из апсолутног монопола који Google платформа има на тржишту и има бар два начина да злоупотреби ову одредбу Директиве. Најпре, може да одбије да плати накнаду за коришћење публикација одређених произвођача уколико је сматра превеликом, а како управо Google контролише и позиционирање на Google претраживању, ово може да резултира недовољном видљивошћу ових произвођача на претраживачу, а самим тим и великим финансијским губицима на основу исте одредбе која је требало да им донесе добит.

Друга могућност злоупотребе, од стране комерцијалних платформи, односи се на изузетак који је апстрактно постављен синтагмом коришћењем „појединачних речи и врло кратких исечака”, за који се не плаћа накнада. Уколико се у националним прописима јасно не прецизира наведени појам, отвара се простор за избегавање плаћања накнаде за коришћење публикација.

Дискутабила је и чињеница да комерцијалне платформе нису довољно јасно дефинисане, па постоји реална могућност да ова одредба Директиве „погоди” и блогове, или Фејсбук странице које воде појединци. Ова одредба може значити стоп и за нове комерцијалне платформе, због тешкоћа око покривања трошкова лиценцирања код издавача, па ће тако Google имати потпуни монопол на тржишту.

2.3.2. Одређене врсте коришћења заштићеног садржаја у оквиру интернетских услуга

У другом поглављу регулисано је коришћење заштићеног садржаја од стране пружалаца услуге дељењем садржаја путем Интернета (уговори о лиценцирању).

Решења у овој Директиви темеље се на начелу према којем пружаоци услуга дељења садржаја путем Интернета (онлајн платформе) не би смеле остваривати приходе на садржају заштићеном ауторским и сродним правима без плаћања накнаде носиоцима права за такво коришћење. Дакле, према новим правилима, одређене Интернет платформе мораће склопити уговоре о лиценцирању с носиоцима права. Пружаоци услуга дељења садржаја путем Интернета, стога су обавезни добити одобрење носиоца права, нпр. склапањем уговора о лиценцирању, у сврху саопштавања јавности или стављања на располагање јавности дела или других предмета заштите. У супротном, платформе морају уложити све напоре да би осигурале да садржај који нису ауторизовали носиоци права, не буде доступан на њиховој мрежној страници. Оваква обавеза не прописује никаква посебна средства или технологију.¹⁰

Налагање Интернет оператерима, као неутралним посредницима да блокирају приступ одређеним сајтовима које трећа лица користе за повреду ауторског права у последње време све више добија на актуелности као механизам ауторскоправне заштите у онлајн окружењу.¹¹

Пружаоци услуга дељења садржаја путем Интернета одговорни су за неовлашћено саопштавање јавности, укључујући стављање на располагање јавности, дела заштићених ауторским правом и других предмета заштите, осим у случајевима када пружаоци услуга докажу:

- (а) да су предузели све у својој моћи како би добили одобрење;
- (б) да су предузели све у својој моћи, у складу с високим секторским стандардима професионалне пажње, да би се осигурала недоступност одређених дела и других предмета заштите за које су носиоци права пружаоцима услуга пружили релевантне и потребне информације;
- (ц) да су деловали промптно након што су од носиоца права примили довољно образложено обавештење, ради онемогућавања приступа пријављеним делима или другим садржајима на својим интернет стра-

¹⁰ Досадашња правна регулатива темељила се искључиво на Директиви 2000/31/ЕЗ Еропског парламента и Већа од 8. јуна 2000. године о појединим правним аспектима услуга информацијског друштва на унутрашњем тржишту, посебно електронске трговине, према којој пружаоци услуга информацијског друштва нису били одговорни за садржаје који су се путем њих делили и смештали, такав модел показао се неправедним за носиоце ауторских и сродних права, јер су се на тај начин пружаоци услуга информацијског друштва доводили у изразито повлашћене положаје.

¹¹ Вујичић, Н: „Блокирање приступа веб-сајтовима због повреде ауторских права: критички осврт”, Интелектуална својина и интернет, (уредник Д. В. Поповић) Београд 2018: 107. Наведено према: Дамњановић, Г: (Не)дозвољено коришћење ауторских дела на Интернету: Зборник радова Правног факултета у Косовској Митровици: 2019:57.

ницама или њиховог уклањања са својих интернет страница, и уз то учинили све у својој моћи да би спречили њихова будућа учењавања.

Што се тиче корисника Интернета, они ће и даље, у духу остварења слободе изражавања и информисања и слободе уметности, као и права својине, које укључује и интелектуалну својину,¹² моћи делити садржаје на друштвеним мрежама, као и линкове ка Интернет страницама и публикацијама, исто као што могу и сада.

Следствено реченом, Директива омогућава слободно стварање и учењавање садржаја у сврху цитирања, критике, осврта, карикатуре, пародије и водвиља. У ту сврху наведени су изузеци и ограничења, који тренутно нису обавезни за државе чланице за наведене врсте коришћења, али би то требали постати, а све да би се осигурала једнака права и уједначена заштита путем ефикасних механизма правне заштите корисницима на подручју целе Европске Уније, без обзира из које државе чланице долазе.

Управо ова одредба наишла је на најжешћу критику релевантне јавности. Пре свега, према речима опонената, ова одредба води ка кризи и крају Интернета каквог данас знамо и почетак Интернета који ће постати средство за надзор и контролу својих корисника и укидање њихових слобода. Наиме, имајући у виду количину садржаја који се свакодневно циркулише по великим платформама, као и број корисника, критичари истичу да је једини начин да се избегне Директивом успостављена одговорност – увођење напредне технологије способне да препозна и филтрира садржај заштићен ауторским и сродним правима. Генерално, овакав мониторинг садржаја представља у најмању руку повреду људских права корисника. С гледишта мањих платформи, управо оне ће бити уништене овом одредбом, јер су оне те које неће имати средстава да омогуће довољно напредну технологију за филтрирање садржаја, па неће моћи да испуне захтеве Директиве. С друге стране, уколико платформе инвестирају у нову технологију, шта их спречава да исту убудуће користе и у друге сврхе, као што је, на пример, филтрирање садржаја који даје критички осврт на неку власт или одређене догађаје?! Са гледишта критичара самог текста Директиве, поставља се питање да ли ће недовољна јасноћа одредби („урадили све у својој моћи” нпр.) ићи на штету или у прилог платформама у одређеним државама. Наиме, овако постављена одредба која ће се и даље тумачити од стране сваке државе и њених судова, довешће до потпуне правне несигурности свих заинтересованих страна у ауторскоправном односу.

¹² Као најважнијих права и слобода прописаних Повељом Европске уније о основним правима 2007/С303/01

2.4. Правична накнада у уговорима о искоришћавању склопљеним са ауторима и извођачима

У поглављу три прописано је, најпре, начело одговарајуће и размерне накнаде за ауторе и извођаче у случају преноса искључивих права на искоришћавање њихових творевина на кориснике.

Директива установљава и обавезу транспарентности, која подразумева да аутори и извођачи редовно, а најмање једном годишње, буду ажурирано и свеобухватно информисани о искоришћавању својих дела, односно, предмета заштите, нарочито о оствареним приходима, односно, накнадама.

Државе чланице су у обавези да пропишу и одговарајући механизам за прилагођавање уговора, односно, њихове евентуалне корекције уколико дође до промењених околности и поремећаја начела еквиваленције.

Директива прописује постојање поступка алтернативног решавања спорова, у случају да дође по повреди горе наведених одредаба из овог поглавља.

Најзад, Директивом је прописано и тзв. право на опозив, које подразумева овлашћење аутора и извођача који је лиценцирао или пренео искључива права на дело или други предмет заштите, да може у целости или делимично опозвати лиценцу или пренос права ако није дошло до искоришћавања предметног садржаја.

3. Pro et contra директиве

Без обзира на напредне и позитивне циљеве који се желе њиме остварити, Директива ЕУ о ауторском праву и сродним правима на јединственом дигиталном тржишту, тема је озбиљних и жестоких расправа између заговорника који сматрају да она помаже изградити праведнији и одрживији Интернет и критичара и оспораваоца, који тврде да би могла уништити медије и блокирати рад комплетног Интернета.

3.1. Главне предности и погодности до којих ће Директива довести

Нема сумње да је Директива, генерално конципирана на позитивним и напредним идејама, циљевима и принципима. Овај пропис има за циљ остваривање следећих ширих циљева: а) заштиту слободе изражавања; б) већу и слободнију дисеминацију интелектуалног стваралаштва; в) заштиту креативне индустрије и г) јача преговарачка права, односно, правни положај аутора и извођача.

Ова Директива имаће бројне позитивне ефекте на ауторе (и друге носи-

оце ауторских права), односно, извођаче, крајње кориснике, али и велике платформе које ће напоскон пословати према свим правилима. Неке од предности које проистичу или ће проистећи из ступања на снагу ове Директиве су:

- јачање положаја европских аутора и извођача у дигиталном окружењу;
- већа контрола над употребном ауторских садржаја и добијање накнаде;
- подстицај висококвалитетног новинарства у ЕУ-у;
- увођење начела примерене и размерне накнаде за ауторе и извођаче;
- омогућавање приступа ауторима и извођачима транспарентним информацијама о коришћењу њихових дела и интерпретација;
- олакшавање преговара и склапања праведнијих уговора;
- бољи приступ знању, због поједностављења правила у области рударења текста и података ради истраживања, образовања и очувања културне баштине;
- могућност да ученици (студенти) и професори употребљавају материјале заштићене ауторским правом на интернетским течајевима, за потребе наставе;
- омогућавање корисницима приступ делима која данас више нису комерцијално доступна и
- омогућавање корисницима слободне размене ауторских дела различитих врста, у јавном домену, уз пуну правну сигурност.

3.2. Критике Директиве

Без обзира не бројне предности и добре стране Директиве, постоје и бројне критике упућене Директиви, почев од компанија, преко корисника па до уживалаца, односно, јавности.

Један од најспораванијих је члан 15. Директиве, који уводи тзв. „порез на линкове“ („link tax“). Према овом члану, новине, часописи и новинске агенције морају да добијају накнаду за ауторска права када Google или друге Интернет платформе деле линкове на њихове чланке, укључујући, чак, и кратке исечке садржаја чланака.¹³ Овај члан дозвољава само дељење

¹³ Више о линковању у новинарству видету у: Барловац, Б: Линковање у веб-новинарству: <http://see-articles.ceon.rs/data/pdf/1452-7405/2011/1452-74051118059B.pdf>: приступ 10. 01. 2021.

„појединачних речи” текстова медија без накнаде, чак и у хиперлинковима. Хипервезе или хиперлинкови представљају елементе који чине тзв. обичне текстуалне документе хипертекстуалним. Оне служе за повезивање веб-страница са веб-страницама унутар њиховог веб-седишта или изван њега.¹⁴ Ипак, и са овавим решењем су могући различити изазови у имплементацији.¹⁵

Порез на линкове обавезује велике онлајн платформе да од медијских издавача добију лиценце пре него што објаве линкове на њихове оригиналне садржаје или копирају те садржаје. Сви интернетски понуђачи су у обавези да своје пословање прилагоде законима сваке поједине чланице Европске уније. То је изузетно компликован и скуп процес, што је дословно и најгори могући начин да се постигне јединствено дигитално тржиште, што је један од примарних циљева Директиве. Такође, противници наглашавају како постоји опасност да Директива уништи душу Интернета, попут слободне размене података, блогове, **мемове**, **пародије** и друге начине сатиричног изражавања.

Неспорно је да издавачи (као и аутори) не зарађују довољно од свог интелектуалног стваралаштва и да треба побољшати њихов правни положај. Међутим, неслагање постоји око метода којима би се таква идеја реализовала. Критичари су уверени да оваква номотехничка решења у Директиви доводе практично до неовлашћеног надзора над садржајем, али и блокирања већине садржаја на Интернету.

Критичари Директиве упозоравају да ће она ограничити слободу изражавања и приступ информацијама, јер сродна ауторска права, за разлику од ауторских, не подразумевају искључиво оригиналност дела, него обухватају и, нпр. кратке, некреативне чињеничне садржаје.

Противници Директиве, критикују и чл. 17. који називају „upload filter”. Дакле, уколико онлајн платформа жели да објави на мрежи неки садржај, нпр. текст, музику, слику и сл, такав чин мораће претходно да прође бројне провере и филтрирања. Уколико се покаже да је предметни садржај заштићен ауторским правом (а не постоји одговарајућа дозвола за његово

¹⁴ Хиперлинк представља текстуалну или графичку тачку која води на неку другу страницу када се кликне на њу. Хипервезе (хиперлинкови) тако могу водити на било коју врсту документа – неки други (хипер)текстуални документ (txt, doc, html,...), слику (jpg, gif, png,...), видео запис (wmv, rm, mov,...), звучни запис (wav, mp3, ra,...), компримирану (zip, rar,...) или извршну датотеку (exe) и друге врсте датотека.

¹⁵ У Немачкој је већ усвојен сличан закон, чији ефекти нису довели до веће зараде издавача и медијских организација, већ су само закомпликовали ситуацију и тумачење закона.

коришћење), исти ће бити уклоњен и недоступан, односно, неће уопште моћи да буде постављен на мрежу. По њима, на овај начин се у потпуности пребацује одговорност за контролу коришћења ауторског садржаја на поједине Интернет платформе, уводећи, притом, идеју аутоматског филтера садржаја који би, *de facto*, забранио коришћење популарних мемова,¹⁶ који најчешће користе фотографије преузете из филмова или телевизијских емисија. Примећујемо да овај члан не предвиђа правне санкције за проблеме који могу настати због грешке „аутоматског филтрирања”¹⁷, због чега се поставља питање како ће се решавати поступци поводом погрешног (неовлашћеног) уклањања садржаја са Интернета. Њиме се, наиме, захтева да све веб-странице провере објаве, тј. постове и уклоне оне који су у супротности са прописима о ауторском праву.

Систем филтрирања, предвиђен Директивом, могао би, према мишљењу противника Директиве, довести до блокирања коришћења заштићеног садржаја чак и у сврху пародирања истог, у сврху цитирања, коришћења истог за ремиксе или некомерцијалне, личне потребе и сл. Иако сврха Директиве није да се блокирају некомерцијални садржаји, због нејасно и непрецизно одређених метода, противници наглашавају како постоји опасност да сваки облик садржаја буде прегледан, филтриран и забрањен.

Потенцијално и други садржаји могу доћи под „мач” наведеног члана. Притом, постоји и реална опасност да дође до грешке, као што се у пракси дешавало да су аутоматизовани системи на Youtube-у скинули низ потпуно бенигну постава.¹⁸

Одлуке суда Европске уније су у неколико наврата заступале становиште да се аутоматско филтрирање не сматра примереном и размерном мером у сврху заштите ауторских права.¹⁹

Осим наведених аргумената, ове одредбе Директиве су према неким стручњацима у директном конфликту са чланом 15. Директиве о електронској трговини.²⁰

¹⁶ Таквих као што је, нпр. Grumpy Cat, али и цитате са Wikipedia-е и сличне ствари које су уобичајени и устаљени део интернетске комуникације.

¹⁷ Слично ономе какав тренутно има Google-ов ContentID на платформи YouTube.

¹⁸ Више о томе на: <https://www.express.hr/tehno/smrt-interneta-memovi-ce-postati-protuzakoniti-16293> - www.express.hr

¹⁹ Пример, *Uitgevers VA v. SABAM; SABAM v. Netlog NV) Case C-360/10, JUDGMENT OF THE COURT (Third Chamber) 16. February 2012.*

²⁰ „Државе чланице не могу увести општу обавезу за даваоце услуга да при пружању услуга из чланова 12, 13, и 14. прате информације које преносе или смештају нити општу обвезу да активно траже чињенице или околности које би указивале на противзаконите активности.”

Критичари Директиве сматрају да она, на неки начин, ограничава слободу изражавања и приступ информацијама, јер сродна ауторска права, за разлику од ауторских, не подразумевају искључиво оригиналност дела, него обухватају и нпр. кратке, некреативне чињеничне садржаје.

Кључно питање биће начин на који ће ова Директива заживети у пракси. Другим речима, хоће ли се препознати фер употреба ауторског дела или пародирање истог и како ће се развијати технологија која би практично требало аутоматски примењивати одредбе ове Директиве. Остаје и питање хоће ли овакав или сличан текст Директиве проћи тестове пред надлежним судовима.²¹

Европски Суд Правде је у предмету C-466/12,²² донео пресуду да хиперлинкови који воде до заштићеног дела на другом сајту не крше прописе о ауторском праву у ЕУ уколико је тај садржај слободно доступан на том другом сајту. Насупрот томе, линкови који заобилазе рестрикције за приступ садржају, крше правила о ауторском праву у ЕУ.

Јасно је да је забрањено линковање које заобилазе рестрикције плаћених услуга. Али, то такође може да значи да су заштићене и рестриктивне мере на сајтовима који су усмерени на приступ садржају који претплатници не плаћају (поготово што многи сајтови зависе од личних података својих претплатника којим генеришу приходе кроз рекламирање).²³ Право на саопштвање јавности, које сада важи за линкове ће, засигурно бити од значаја за претраживаче и креаторе садржаја, али и агрегаторе вести, односно, информација.²⁴

²¹ У Србији је претходних година било покушаја увођења филтрирања (па и блокирања Интернета), додуше неуспешних. Најозбиљнији покушај законског увођења филтрирања Интернет садржаја догодио се крајем 2014, када се у предлогу измена и допуна Закона о играма на срећу наша одредба која би у случају усвајања принудила све Интернет провајдере у Србији да блокирају приступ страним сајтовима за игре на срећу који немају одобрења или сагласности Управе за игре на срећу. Спорни предлог закона повучен је из процедуре.

²² *Case C-466/12, Svensson v. Retriever Sverige AB*, published 13. 2. 2014.

²³ Агрегатори интернетских садржаја – као нпр. амерички Google News – садржаје са других Интернет страница на сажет начин приказују на својој Интернет страни, а кликом на интернетски линк кориснике преусмеравају на целокупни садржај. Притом, често приказују своје огласе, тако да их аутори садржаја често оптужују за отимање зараде.

²⁴ Ради се о спору између групе шведских новинара и сајта који садржи референце, односно, линкове ка вестима. Господин Svenson и други новинари пишу за новине на шведском сајту „Goteborgs – Posten”. Њихови текстови су доступни јавности бесплатно преко веб-сајта новина. Референтни сајт „Retriever” пружа својим корисницима листу хиперлинкова који воде до чланака објављених од стране других сајтова, укључујући оне које су објавили наведени новинари. Новинари су сматрали да такво

У склопу критика контроверзног члана 17. постоје и екстремистичка (песимистичка) размишљања да ова Директива, вршењем цензуре озбиљно угрожава слободу на Интернету и, у крајњој инстанци, може срушити Интернет. Постоји и забринутост да ће се контрола ослањати само на алгоритме који ће бити програмирани да „играју“ на сигурно и бришу све што буде стварало ризик за саму платформу.²⁵ Данас, у склопу актуелних светских догађања, првенствено око Ковида-19 и америчких избора оваква страховања се, на жалост, све више остварују у пракси.²⁶

Завршно мишљење аутора овога рада о наведеној Директиви је следеће. Нема сумње да су идеја и циљ доношења предметне Директиве позитивни. Такође, неспорна је и чињеница да Директива исправља одређене нелогичности, па и неправичности у ауторскоправним односима, односно, у коришћењу ауторскоправно заштићеног садржаја. Од нове регулативе одређени субјекти, односно, носиоци ауторских и сродних права оствариће одређене бенефите. Али, с друге стране, постоје и одређене мањкавости у виду ризика, дубиоза, па и волунтаризма у примени наведене Директиве. Ту, у првом реду, мислимо на тзв. превентивно филтрирање садржаја који се поставља на Интернет. Није спорна одредба да се не поставља, односно „скида“ са мреже садржај којим се повређују нечија ауторска или сродна права. Али, проблематична је околност да велике Интернет платформе (нарочито Google) цензуришу све садржаје који се стављају на мрежу и предузимају мере против њих (односно њихових стваралаца), дакле, не

поступање представља кршење њихових ауторских права, јер омогућава неовлашћену „комуникацију ка јавности“ (тј. саопштавање) њихових заштићених дела. Шведски судови упутили су питање Европском суду правде да утврди да ли ово право забрањује линковање ка чланцима без дозволе аутора.

²⁵ Кампања против члана 17. Директиве ЕУ, под називом „*Copyright 4 Creativity*“, стоји на становишту да би овај предлог могао уништити Интернет какав данас познајемо. „Порез на линкове“ (не) води у цензуру Интернета. „Новом Директивом руши се основна функционалност веба. Са новим правилима корисници више неће моћи ојавити фотографију или видео свог кућног љубимца, а да је у позадини спортска утакмица или песма, на којима неко има ауторска права. Такође, неће моћи објавити фотографију или видео на којем се случајно налази нечији лого.“

²⁶ Тако, највеће друштвене мреже, Фејсбук и Твитер, све више бришу коментаре, па и налоге корисника тзв. Анти-ковидаша, Анти-ваксера или присталица Доналда Трампа. Ово све због наводног кршења стандарда-кодекса заједнице, позивања на насиље или ширења дезинформација. Овакво понашање довело је до тога да су највеће онлајн платформе за кратко време претрпеле штету која се мери у милијардама долара. Санкционисани корисници прешли су на алтернативну мрежу Парлер. Међутим Епл и Амазон онемогућили су корисницима преузимање апликације друштвене мреже Парлер са својих сервиса. Поступак је образложен тиме што њени администратори нису предузели адекватне мере како би спречили постављање објава које позивају на насиље.

само оних који су ауторскоправно заштићени, већ и оних који садрже одређене информације, мишљења или констатације. На жалост, сведоци смо да постоје одређени случајеви такве праксе, па се оно што не одговара одређеним интересним групама или субјектима, цензурише или уклања. Из истог разлога, блокирају се или забрањују поједини Youtube канали. На тај начин се слобода говора озбиљно доводи у питање, што није добро и често може изазвати контраефекат од очекиваног. Наравно, слобода говора треба да подразумева и одговорност за изговорену реч, како се иста не би претворила у своју супротност и уништила саму себе. Све у свему, надајмо се да ће наведена Директива донети више користи него штете.

Литература

Барловац, Б: Линковање у веб-новинарству: <http://see-articles.ceon.rs/data/pdf/1452-7405/2011/1452-74051118059B.pdf>: приступ 10. 01. 2021.

Дамњановић, Г: (Не)дозвољено коришћење ауторских дела на Интернету: Зборник радова Правног факултета у Косовској Митровици: 2019: с. 49-61; <https://pra.pr.ac.rs/docs/zrp/zbornik%202019.pdf>: приступ 20. 01. 2020.

Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17. April 2019. on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC, *OJ L 130, 17.5.2019, p. 92–125*

Directive 2001/29/CE du Parlement européen et du Conseil du 22. mai 2001. sur l'harmonisation de certains aspects du droit d'auteur et des droits voisins dans la société de l'information, *Journal officiel n° L 167 du 22/06/2001 p. 0010 - 0019*

Марковић, С: Право интелектуалне својине и информционо друштво, Службени гласник, Београд, 2014.

Марковић, С, Поповић, Д: Право интелектуалне својине: Београд: 2020: Правни факултет у Београду

Радвановић, С: „Отворена наука и ауторско право, с посебним освртом на Предлог директиве ЕУ о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту”, *Интелектуална својина и Интернет 2018, уредник: проф. др Душан В. Поповић: 21-36.*

Спасић, В: Право интелектуалне својине: Ниш: 2020: Правни факултет у Нишу

Електронски извори:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/H/TXT/?uri=CELEX%3A52016PC0593>

<https://oneworldplatform.net/kako-eu-direktiva-o-autorskim-pravima-ugrozava-wikipediju-i-cijeli-internet/>

<https://faktograf.hr/2018/06/18/direktiva-o-autorskim-pravima-copyright-ili-copywrong/>

<http://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/1882/tehnologija/3176648/sve-objavljeno-na-internetu-u-eu-morace-da-prodje-proveru-krsenja-autorskih-prava.html>

<https://pcpress.rs/da-li-ce-eu-article-13-upropastiti-Internet/>

<https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/izglasana-direktiva-o-autorskim-pravima-u-europskom-parlamentu-20180912>

<https://www.express.hr/tehnoproktivnici-izmisljaju-da-ce-direktiva-unistiti-internet-19383>

<https://zadnjepolje.com/2018/07/04/zloglasni-clanak-13-hoce-li-kontroverzna-direktiva-o-zastiti-autorskih-prava-srusiti-internet/>

Резиме

Развој савремених дигиталних технологија, значајно је променио начин стварања, дистрибуције и коришћења ауторских дела и других заштићених садржаја. Дигиталне технологије довеле су до настанка нових пословних модела и јачања улоге Интернета, као и његових платформи, као главних дистрибутера тржишта садржаја заштићеног ауторским правом. У овом новом окружењу настају нове околности, па самим тим и проблеми у ауторскоправним односима. Најпре, долази до неоправданог поремећаја равнотеже интереса релевантних субјеката ауторскоправног односа, али и до повећаних могућности за злоупотребе и неовлашћене употреба заштићеног садржаја.

Да би се наведени проблеми решили или барем умањили на нивоу ЕУ донета је 2019. године Директива о ауторском праву и сродним правима на јединственом дигиталном тржишту. Начелно, Директива побољшава правни положај одређених категорија аутора и извођача у њиховим односима са великим Интернет платформама. Такође, одговарајућим мерама поспешује се прекогранична дисеминација ауторских дела и другог садржаја али и уводи већи ред на онлајн тржишту интелектуалних творевина.

Упркос позитивним циљевима и идејама које носи Директива, постоје и неке њене слабости. У том смислу, доминантне су скепсе појединих критичара, да Директива уводи својеврсну контролу, односно цензуру Интернета и доводи у питање постојеће слободе одређених (слабијих) субјеката ауторскоправног односа. Пракса ће веома брзо показати какви ће бити ефекти Директиве и да ли ће сумње бити оправдане.

Vidoje Spasić, LL.D.,

Full Professor,

Faculty of Law, University of Niš

EU DIRECTIVE ON COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS IN THE SINGLE DIGITAL MARKET

Summary

The development of modern digital technologies has significantly changed the way of creating, distributing and using copyrighted works and other protected contents. Digital technologies have triggered the emergence of new business models and the strengthening of the role of the Internet and its platforms, as major distributors of the copyrighted content on the digital market. In this new environment, new circumstances generate diverse problems in copyright relations. First, there is an unjustified disturbance of the balance of interests of relevant subjects in copyright relations. Second, the opportunities for abuse and unauthorized use of protected content are increased.

In order to solve these problems or, at least, reduce them at the EU level, the Directive on Copyright and Related Rights in the Digital Single Market was adopted in 2019. In principle, the Directive improves the legal position of certain categories of authors and performers in their relations with major Internet platforms. Appropriate measures promote cross-border dissemination of copyrighted works and other contents and introduce greater order in the digital market of intellectual creations.

Despite the positive ideas and objectives envisaged in the Directive, there are some weaknesses. In this regard, there is prevalent skepticism among some scholars about its ultimate effects. They assert that the Directive introduces a kind of control or censorship of the Internet, thus calling into question the existing freedom of certain ("weaker") parties in copyright law. Considering that the actual effects of the Directive will soon be evident in practice, it will show whether the criticism has been justified.

Keywords: Internet, platform, Copyright Directive, author, performer, licence fee.